

Hoe je visualisaties inzet in de leerlingenzorg

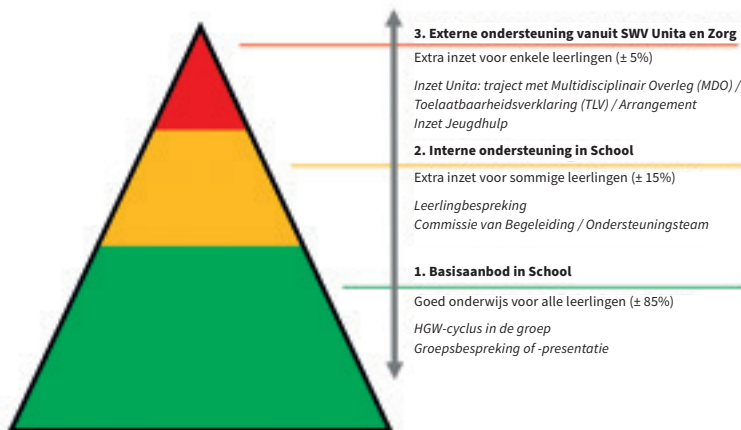
Een praatje met een plaatje

In dit artikel laten de auteurs zien hoe je afbeeldingen en tekeningen kunt gebruiken ter ondersteuning van gesprekken in de leerlingenzorg. Ze gaan in op de voordelen van visualisaties en presenteren drie modellen die zij gebruiken om begeleidingstrajecten aanschouwelijk te maken.

Een constructieve samenwerking tussen leraren, ouders, leerlingen en interne en externe begeleiders bevordert het schoolsucces en schoolplezier van leerlingen. Om deze samenwerking te optimaliseren is er binnen Stichting Elan en Samenwerkingsverband Unita de afgelopen jaren geëxperimenteerd met het visualiseren van begeleidingstrajecten. We ontwikkelden schema's en plaatjes, ter ondersteuning van onze gesprekken met leraren, begeleiders, ouders en leerlingen. Intern begeleiders en leraren passen steeds vaker deze tekeningen toe in hun gesprekken met elkaar, ouders en leerlingen. Dit blijkt goed te werken en wordt enthousiast ontvangen.

Driehoek HGW

Een van de visualisaties is een driehoek waarin de onderwijs- en ondersteuningsroute van handelingsgericht werken (HGW) (Pameijer, 2017) is toegepast op de scholen van Elan en Unita (zie figuur 1).

Figuur 1: Driehoek met de onderwijs- en ondersteuningsroute van handelingsgericht werken. (Bron: Pameijer, 2017.)

Dit artikel gaat over visualiseren in de basis van de driehoek. We bespreken drie visualisaties die je kunt inzetten in de basis: het Mickey Mousemodel (MMM), de drie cirkels en de tabel.

Het ondersteunen van taal met beelden versterkt de communicatie

Waarom visualiseren?

Visualisaties helpen bij het transparant en doelgericht met elkaar samenwerken. Vanuit eenzelfde tekening of plaatje overleggen ambulant begeleiders, intern begeleiders, leraren, ouders en leerlingen met elkaar. Het ondersteunen van taal met beelden versterkt de communicatie. Als een 'praatje' wordt ondersteund door een 'plaatje' wordt informatie beter onthouden. Ingewikkelde thema's zijn bovendien beter begrijpelijk te maken door ze te visualiseren. Door samen te tekenen ('Hoe zullen we dit tekenen?' 'Zetten we deze pijl hier of daar?') worden situaties inzichtelijk, kunnen verschillende meningen zichtbaar worden en ontstaat er een gezamenlijk doel. Kleuren zijn functioneel in te zetten, bijvoorbeeld om samenhang te tonen. Je kunt visualisaties in verschillende overleggen benutten. Bijvoorbeeld in een gesprek tussen een leraar en intern begeleider of met ouders en/of leerlingen. Of tijdens een groot overleg met externe deskundigen.

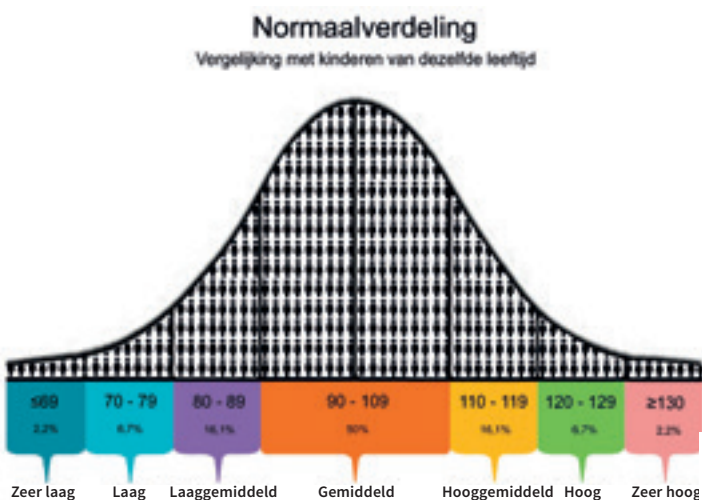
Mickey Mousemodel

Een van de drie visualisaties die je kunt gebruiken in de basis (van de driehoek) is het Mickey Mousemodel (figuur 2). Hiermee kunnen intern begeleider en leraar een groep eenvoudig in kaart brengen op verschillende thema's, zoals rekenen, taal, werkhouding of sociaal-emotionele ontwikkeling.

Figuur 2: Het Mickey Mousemodel (MMM).
(Bron: Elan en Unita.)

Het MMM is een populaire versie van de normaalverdeling: een gemiddelde met een spreiding eromheen, zoals in figuur 3 is te zien voor intelligentieniveaus.

Figuur 3: Voorbeeld van een normaalverdeling.
(Bron: Elan en Unita.)

Met het MMM, dat je op een kladblaadje kunt tekenen, krijg je zicht op de samenstelling van je groep (groeps-overzicht) en hoe leerlingen zijn te clusteren (groeps-plan). Je krijgt een beter beeld van de overeenkomsten en verschillen in een groep. Op basis daarvan beslis je welke leerlingen je gaat samenvoegen.

Hoe vul je het MMM in?

Hier volgt een voorbeeld voor een specifiek vak, gekoppeld aan methode-onafhankelijke toetsen, zoals van

- Cito, met een indeling van I t/m V. Het MMM is dan te gebruiken als groepsverzicht voor een bepaald vak:
- in het hoofd van Mickey noteer je de namen van de leerlingen die een II en III scoren (het gemiddelde van de groep, ook wel de 'middenmoot' genoemd);
 - in het linkeroor noteer je de leerlingen met een IV/V, met eventueel een linkeroorbel (V-)
 - in het rechteroor de leerlingen met een I, met eventueel een rechteroorbel (I+)

Zo wordt duidelijk hoeveel en welke leerlingen in welke cirkel zitten. Dit overzicht helpt bij het samenstellen van subgroepen op basis van doelen en onderwijsbehoeften. Welke leerlingen hebben (veel) meer verlengde instructie en oefentijd nodig? Welke leerlingen hebben (veel) meer uitdaging (verdieping, verbreding) of versnelling nodig?

De drie blauwe pijlen in figuur 2 staan voor het streven naar *ambitieuze doelen* voor de leerlingen in de overlapping tussen de cirkels of waarvan je denkt dat ze meer kunnen.

- Vanuit de subgroep Verlengd beoog je hen in de Basisgroep te krijgen.
- Vanuit Zeer Intensief probeer je hen in de subgroep Verlengd te krijgen.
- Vanuit de Basisgroep beoog je hen in de subgroep Uitdaging te krijgen.

Een voorbeeld uit de onderbouw: veters strikken

De leraar deelde haar leerlingen eerst zelf in, in een leeg MMM op een A3-blad (zie figuur 4). Daarna tekende zij een leeg MMM met stoepkrijt op het plein en liet kinderen zichzelf indelen door in één van de cirkels te gaan staan: in het hoofd ('Ik kan het nog niet'), het linkeroor ('Ik kan het nog lang niet'), de linkeroorbel ('Ik kan het helemaal nog niet'), het rechteroor ('Ik kan het al bijna') en de rechteroorbel ('Ik kan het al'). Leerlingen in de rechteroorbel konden daarna kiezen uit 'Ik wil iets moeilijkers leren' of 'Ik wil een ander kind

Figuur 4: MMM 'veters strikken'. (Bron: Pameijer, 2017.)

Heteroogeen of homogeen?

Het MMM is een handig hulpmiddel bij het samenstellen van homogene of heterogene subgroepen. Daarom worden de cirkels ook wel differentiatie-cirkels genoemd. Hoe stem je goed af op overeenkomsten en verschillen in de groep? Enkele tips.

1. Zo heteroogeen mogelijk

Stel subgroepen qua niveau zo heteroogeen mogelijk samen. Dat levert meer leerwinst op (Pameijer, 2017, p. 207-208). Vooral leerlingen die het moeilijk hebben, profiteren van een heterogene groep. Zij trekken zich op aan cognitief sterke leerlingen, leerlingen met een positieve werkhouding en leerlingen met gewenst gedrag.

2. Soms homogeen voor begaafde leerlingen

De (cognitief) begaafde leerlingen kunnen in een heterogene groep ook leren van anderen, bijvoorbeeld wat betreft doorzettingsvermogen. Maar voor hun leerontwikkeling en motivatie is het belangrijk dat zij ook regelmatig opdrachten maken in een homogene groep.

3. Werk zo kort mogelijk in homogene groepen

In een homogene groep ontwikkelen zwakke leerlingen zich langzamer dan de sterke leerlingen, waardoor de kloof steeds groter wordt. Bovendien tast het hun competentiegevoel en motivatie aan als ze langdurig in zo'n groep zitten. Kijk dus goed wie er na een korte ondersteuning in een homogene groep weer kunnen profiteren van de heterogene groep.

4. Pas de methode aan

Veel methodes hanteren een driedeling. Bijvoorbeeld in een instructie-gevoelige, instructie-afhankelijke en instructie-onafhankelijke groep. Dit verhoogt het risico op langdurig homogene niveaugroepen. Wees daarom kritisch: past de indeling bij wat jouw groep nu nodig heeft of wijk je ervan af? Je past de methode dus niet toe, maar aan.

5. Mix leerlingen uit verschillende cirkels

Bij het samenstellen van heterogene groepen helpen de rode pijlen in figuur 2 (pagina 23). Meng bij sommige lessen of thema's leerlingen uit verschillende cirkels: combineer bijvoorbeeld leerlingen uit het rechteroor met leerlingen uit het linkeroor. Of koppel de rechter- en linkeroorbel eens aan elkaar. De 'sterkste' en 'zwakste' leerling werken dan samen en helpen elkaar, ieder met een eigen doel.

helpen met leren veters strikken'. Kinderen die een ander wilden helpen, koppelde de leraar aan leerlingen in het linkeroor of de linkeroorbel (wat haar de beste match leek). Het mooie was, dat de indeling van de kinderen bijna gelijk was aan die van de leraar.

Een voorbeeld uit de bovenbouw: inschatten wat je nodig hebt

Naar aanleiding van een specifiek toetsdoel voor rekenen delen leerlingen uit groep 7 zichzelf in één van de drie cirkels in. In het hoofd 'de gewone uitleg', in het linkeroor 'meer en langere uitleg' en in het rechteroor 'minder en kortere uitleg'. Ook hier deelden de meeste leerlingen zichzelf in zoals de leraar dit zou doen. Daarnaast motiveerde deze aanpak de leerlingen om te reflecteren op wat ze nodig hebben om een bepaald doel te halen.

Wat als jouw groep niet overeenkomt met het MMM?

Maak dan de cirkels qua grootte passend bij het aantal leerlingen. Weinig leerlingen is een kleine cirkel; veel leerlingen een grote. Soms blijkt het linkeroor (de Weergroep) veel groter dan het hoofd (de Basis), zoals in figuur 5. Wat zegt deze indeling over deze groep en/of over de kwaliteit van het geboden onderwijs? Is het misschien zinvol om van de grootste groep de Basisgroep te maken, omdat de meeste leerlingen dit aanbod nodig hebben?

Figuur 5: Een alternatief MMM. (Bron: Elan en Unita.)

Drie cirkels

Opbrengsten kun je goed visualiseren met behulp van drie cirkels. We lichten hierna toe hoe dat werkt. Tijdens een groepsbespreking of -presentatie analyseren intern begeleider, leraar of een bouw/team samen de opbrengsten. Ze blikken terug naar de doelen en het geboden onderwijs en kijken vooruit naar de doelen en het aanbod voor de komende periode.

Doelen die gehaald zijn en/of de opbrengsten die hoger zijn dan gepland

- Terugblik: Welke doelen hebben we behaald? Welke stimulerende factoren van het pedagogisch-didactische onderwijsaanbod (of handelen van de leraar), de leerlingen/groep en de ondersteuning van het onderwijs door ouders kunnen hieraan hebben bijgedragen?
- Vooruitblik: Hoe behouden we deze stimulerende factoren? Hoe kunnen we ze benutten en uitbouwen?

Doelen die nog niet zijn gehaald en/of opbrengsten die lager zijn dan gepland

- Terugblik: Welke doelen hebben we nog niet behaald? Welke belemmerende factoren van het pedagogisch-didactische onderwijsaanbod (of handelen van de leraar), de leerlingen/groep en de ondersteuning van het onderwijs door ouders kunnen hiermee samenhangen?
- Vooruitblik: Waar heeft school invloed op? Hoe kunnen we belemmerende factoren verbeteren? En voor de factoren waarop wij geen invloed hebben: hoe stemmen we daar in onze ondersteuning beter op af?

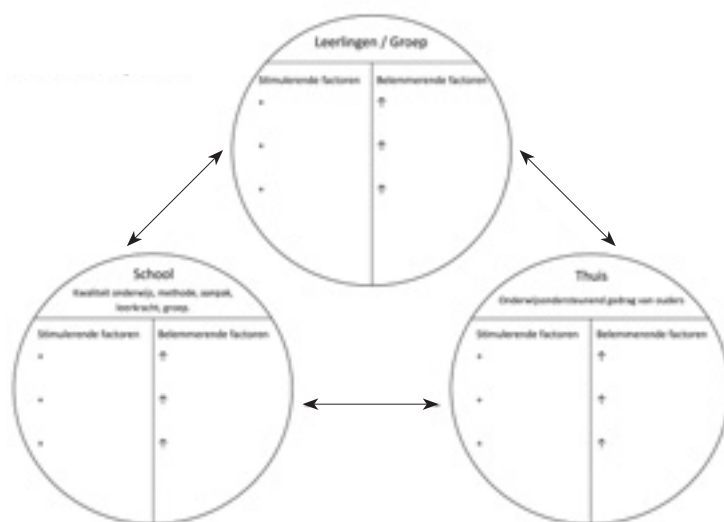
In figuur 6 is bovenstaande weergegeven met drie cirkels: een voor de leerlingen/groep, een voor de school/het onderwijsaanbod en een voor de mate waarin het ouders lukt het onderwijs te ondersteunen (Pameijer, 2021). Per cirkel komen zowel de stimulerende factoren (+) als belemmerende factoren (↑) ter sprake. De pijlen tussen de cirkels staan voor wisselwerking en de mate van afstemming en samenwerking: is deze al sterk of nog voor verbetering vatbaar?

Tabel

Veel van het werk van begeleiders betreft het gezamenlijk (met ouders, leraren en leerlingen) maken van keuzes en nemen van beslissingen: welke optie is de best passende voor deze leerling? Bijvoorbeeld: Is doubleren in zijn belang? Handhaven we deze leerling op onze school of is een overstap naar een andere school beter? Dergelijke ingewikkelde vragen – en de verschillende meningen hierover – zijn zichtbaar te maken.

Argumenten voor en tegen

Bij het nemen van een beslissing zijn er altijd voors en tegens. Voor elke optie zijn voor- en nadelen te bedenken. Door deze in een tabel te zetten neem je leraar, ouders en leerling mee in de besluitvorming. Wees wel duidelijk: iedereen denkt en doet mee, maar uiteindelijk beslist de school over onderwijsinhoudelijke zaken op school en de ouders over opvoedkundige zaken

Figuur 6: Opbrengsten analyseren met behulp van drie cirkels: hoe komt het dat bepaalde groepsdoelen al dan niet zijn behaald? (Bron: Elan en Unita.)

thuis (Pameijer, 2021). Dit wikken en wegen valt te illustreren met een weegschaal: als we alles overzien, welke kant is dan het zwaarst?

We illustreren dit met de vraag 'Blijven zitten of doorstromen?' en met een tabel (zie figuur 7 op pagina 26). De argumenten ontleen we aan het artikel *Doubleren of doorstromen: wat is zinvol in primair onderwijs?* (Pameijer & Van Minderhout, 2017).

Werkwijze

- Zet de twee opties in een tabel op een A3-blad of flap-over. In een digitaal overleg: deel het scherm met de tabel in Word.
- Benoem dat het belang van het kind centraal staat en dat ieders mening ertoe doet.
- Laat alle betrokkenen hun mening geven. Ze kunnen zelf trefwoorden noteren in de tabel met een eigen kleur stift of met post-its in verschillende kleuren. Of de begeleider zet de argumenten voor (of voordelen) en de argumenten tegen (of nadelen) in de juiste kolom. In een digitaal overleg: vul de tabel in terwijl mensen aan het woord zijn; deelnemers kijken mee. Check of het klopt wat je noteert.
- Conclusie: inventariseer de argumenten voor en tegen. Waarvan zijn er meer? Weegt een bepaald argument zwaarder dan een ander? Kan er een beslissing genomen worden?
 - Zo ja: doen.
 - Zo nee: welke vraag is er nog en welk antwoord zal de doorslag geven? Met andere woorden: als het antwoord op deze vraag ... is, dan pleit dit voor optie 1, maar als het antwoord ... is, dan pleit dit voor optie 2.

	Doubleren	Doorstromen naar volgende groep
Argumenten voor of voordelen	<ul style="list-style-type: none"> • Meer succeservaringen met leren ⇨ meer zelfvertrouwen. • Hoger niveau van passend voortgezet onderwijs is haalbaar met een doublure. • Relatie tussen huidige leraar en leerling is positief. • Herhalen van de leerstof (meer van hetzelfde) zal een positief effect hebben op de didactische en/of sociaal-emotionele ontwikkeling. • Leerling wil zelf graag blijven zitten. • Ouders staan achter keuze doubleren. 	<ul style="list-style-type: none"> • Leraar van deze groep kan tegemoetkomen aan specifieke pedagogische en didactische onderwijsbehoeften van de leerling. • Beter aansluitend aanbod en extra ondersteuning. • Bevordering zelfstandigheid en focus door structuur in de groep. • Leraar heeft realistisch-hoge verwachtingen. • Leerling ligt goed in deze groep, heeft sociale aansluiting en vrienden; die behoudt ze bij doorstromen.
Argumenten tegen of nadelen	<ul style="list-style-type: none"> • Nieuwe klasgenoten, de leerling raakt vertrouwde vrienden kwijt. • Kans op demotivatie voor de vakken waarop de leerling sterker zal zijn dan de groep. • Aantasting zelfbeeld: 'Ik kan niet zo goed leren als de andere leerlingen, daarom moet ik blijven zitten'. 	<ul style="list-style-type: none"> • Leerling heeft te veel onderwijstijd en daarmee instructie en oefening gemist; de achterstand is te groot om in te halen, verschil met andere leerlingen wordt steeds groter.
Vragen	<ul style="list-style-type: none"> • Welk aanbod past beter bij deze leerling? • Wat levert het op langere termijn op? 	
Conclusie		

Figuur 7: Voors en tegens op een rij. (Bron: Pameijer & Minderhout, 2017.)

Begeleiders, laat je werk zien!

Wij werken binnen Stichting Elan en Samenwerkingsverband Unita met veel plezier aan het visualiseren 'in de basis'. De positieve reacties van scholen, ouders en leerlingen stimuleren ons om hiermee door te gaan en ons werk nog beter zichtbaar te maken. We hopen dat dit artikel ook anderen zal inspireren om hun werk nog meer te laten zien!

Heb je behoefte aan lege 'formats'? Ga dan naar hgw-noelle-pameijer.nl → 'Bijlagen gele boek'.

Heb je ervaringen met/ideeën over visualiseren? We vinden het fijn als je ze met ons deelt! Mail naar: n.pameijer@gmail.com.

Drieluik

Dit artikel is deel 1 van een drieluik over ervaringen met visualisaties ter ondersteuning van gesprekken in de leerlingenzorg. Het tweede artikel verschijnt in het septembernummer van *Beter Begeleiden* en gaat over het tekenen in niveau 2 (leerlingbespreking) van de HGW-driehoek. Het derde artikel (in het oktobernummer) bespreekt visualisaties die je kunt benutten in gesprekken met leerlingen.

De literatuurlijst bij dit artikel is te vinden in de materialenbank op lbbo.nl.

Noëlle Pameijer (kinder-jeugdpsycholoog NIP), Corine Vos (orthopedagoog NVO), Eugenie van Dijk (GZ-psycholoog), Ghislaine Rootlieb (schoolpsycholoog) en Petra de Waard (schoolpsycholoog). Alle auteurs werken vanuit Stichting Elan als trajectbegeleider in Samenwerkingsverband Unita.